

На правах рукопису

КРЯЧКО ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

ЄВРОПЕЙСЬКА НАУКА ЯК ФЕНОМЕН
КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Спеціальність 09.00.09 - філософія науки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дисертацією є рукопис.

АВ.35.583.

Робота виконана на кафедрі філософії та методології науки
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: Сидоренко Лідія Іванівна,
доктор філософських наук, професор.

Офіційні опоненти: Крисаченко Валентин Семенович,
доктор філософських наук, професор;
Владимиренко Вячеслав Євгенович,
кандидат філософських наук.

Провідна організація: Київський державний
інститут культури.

Захист відбудеться " 28 " жовтня 1996 року
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.37
у Київському університеті імені Тараса Шевченка /м. Київ,
вул. Володимирська, 60, ауд. 328/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка /м. Київ,
вул. Володимирська, 58, кімн. 10/.

Автореферат розіслано " 23 " вересня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

М.В.Величків Серієвка П.І.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00751626 (R)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Протягом тривалого часу розвиток європейської науки розглядався виключно як визначний фактор поступу людства. Погляд на науковий прогрес також і як на джерело негативних впливів на людське життя існує лише близько століття. Але й цього часу було достатньо для формування сильної антисцієнтистської тенденції, розгортання звинувачень науки у виникненні сучасної антропоєкологічної кризи. Навіть визнання причетності до виникнення і розгортання цієї кризи сучасних техніки та технологій ніякою мірою не знімає з науки її частки відповідальності, а, навпаки, ще більше цю відповідальність підкреслює.

Боротьба проти сцієнтизму та технократизму як певних світоглядних систем ведеться з позицій сучасного гуманізму, фундаментом якого є культурорієнтований світогляд. Думка про те, що відповідальність науки за "втрату людини", недостатній гуманізм її спрямувань, врешті-решт - сучасну антропоєкологічну кризу має підґрунтям розходження науки з культурою, її неналежність до культури, стає в останні десятиліття дуже поширеною.

Однак формування "справжнього гуманізму" не призвело до принципового вирішення питання про шляхи виходу з сучасної антропоєкологічної кризи, як не призвело і до суттєвої переоцінки провідної ролі наукового пізнання в сучасній культурі. А отже, питання про міру відповідальності науки за сучасний стан відношення "людина - природа" залишається відкритим.

Для оцінки цієї міри відповідальності в межах самої науки - у різноманітних наукових дисциплінах - розроблені

ЛНБ ім. В. Стефанишина
АН України

різні підходи, які, проте, об'єднані тим, що зводяться до виявлення недосконалостей у теоретичному і методологічному підґрунті або в окремих теоріях і методах тієї чи іншої дисципліни. Дієвість, а відтак необхідність застосування цих підходів не викликає сумнівів. Однак застосування лише цих підходів не є достатнім, адже поза їх полем зору залишається роль у виникненні антропоєкологічної кризи самого наукового способу пізнання природи і оволодіння природою. Ця роль може бути розкритою лише за умови вивчення характерних рис науковості європейського зразка як такої, а отже - за умови розгляду європейської науки як цілісного явища.

Певно, про науку як цілісність, а не просто як сукупність наукових дисциплін і історично минулих форм можна говорити лише зважаючи на єдність її духовних орієнтирів. Останні, звичайно, є, тією чи іншою мірою, продуктом впливу на розвиток науки різних культурних факторів, зокрема і насамперед, - домінуючих духовних орієнтирів європейської культури і особливо тих з них, що є традиційними, незмінними на протязі тривалого часу, тобто орієнтирів певної культурної традиції.

З огляду на це, стає очевидним, що для відповіді на питання про роль наукового способу пізнання і перетворення природи у виникненні сучасної антропоєкологічної кризи необхідним є аналіз впливу духовних орієнтирів культурної традиції на формування характерних рис європейської науки.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема визначеності духовних орієнтирів європейської науки духовними орієнтирами культурної традиції, як і проблема належності європейської

науки до певної культурної традиції були поставлені і вивчалися рядом філософів, істориків науки і вчених на початку ХХ століття, а інтуїтивно вони були передбачені ще філософами-романтиками у ХІХ столітті. Романтики /Новалис, Ф.Шлегель та ін./ звернули увагу, зокрема, на те, що науковий підхід до пізнання природи і оволодіння нею призводить до руйнації усталених, "батьківських", "одвічних" стосунків у суспільстві, а також між суспільством та природою. Отже у філософії романтизму була поставлена і своєрідно розв'язана проблема неналежності європейської науки до культурної традиції. Однак її постановка здійснювалася з використанням образної, а не поняттєвої знакової системи, і її розв'язання, відповідно, було проведене на художньо-емоційному, а не теоретичному рівні.

У кінці ХІХ - на початку ХХ століття ця проблема продовжує привертати до себе увагу філософів романтико-екзистенційного спрямування /Ф.Ніцше, Л.Шестов, Н.Бердяєв, О.Шпенглер, П.Флоренський та ін./. Її розв'язання бачиться ними таким, що дозволило б подолати збудовані науковим шляхом стосунки між людиною та її оточенням і відновити той тип стосунків, що був притаманний "золотому часові". Це прагнення збігається з тим, що мали основоположники європейського романтизму, проте, на відміну від останнього, вказані філософи пропонували певні логіко-теоретичні обґрунтування своїх інтуїцій. Але, ставши предметом рефлексії, ці інтуїції, самі по собі, залишилися своєрідним чуттєвим підґрунтям власне філософського аналізу. Відповідно, у своїх висновках романтико-екзистенційна філософія кінця ХІХ - початку ХХ століття була, до певної міри, емоційно упередженою.

У ХХ столітті проблемами належності - неналежності європейської науки до культурної традиції і детермінованості наукового розвитку настановами певної культурної традиції, так чи інакше, займалися такі відомі філософи як Дж.Агассі, М.Вебер, М.Гайдеггер, В.Гесле, Е.Гуссерль, М.Мамардашвілі, М.Фуко та ін., а також вчені - В.Вернадський, М.Борн, В.Гейзенберг та ін. У їхніх роботах відзначено факт протистояння феномену науки /європейського зразка/ як такої, що перебуває у процесі постійних змін - змін у самій собі і в оточенні, яке вона вивчає і перетворює, феноменові культурної традиції як такої, що зберігає у собі всі сталі, незмінні, стабільні стосунки між людиною та її оточенням. Однак ставлення до самого факту протистояння науки культурній традиції у різних філософів і вчених різне. Одні з них /М.Гайдеггер, Р.Генон та ін./ зупиняються на цьому факті і доходять до висновку про неспроможність науки стабілізувати будь-які явища. На їхню думку, така стабілізація можлива за умови панування у суспільстві світоглядно-етичних принципів "золотих часів". Інші /В.Вернадський, М.Борн, М.Мамардашвілі та ін./ висловлюють незгоду з тим, що наука лише руйнує будь-яку стабільність і вважають, що шлях до стабілізації кризових явищ у відношенні "людина - природа" можна знайти саме за допомогою науки. Поряд з моментом неналежності науки до культурної традиції, ними відзначається і момент спорідненості засад науки із засадами культурної традиції. Слід зазначити, що суперечність між представниками вказаних двох точок зору на співвідношення науки і культурної традиції є, значною мірою, суперечністю переконань цих представників, чи - суперечністю альтернативних образів науки і культурної традиції. Очевидно,

що, поряд з аналізом науки як елементу культурної традиції, який мусить бути проведений через вивчення науки як об'єктивної даності, для оцінки вказаних альтернатив потрібен аналіз науки як феномену культурної традиції, проведений через вивчення науки як образу, сформованого у свідомості вчених і філософів, які репрезентують ці альтернативи. Другий тип аналізу досі повною мірою не реалізований. На відміну від нього, перший тип аналізу знайшов доволі широке застосування - зокрема, в контексті проблематики впливів науки на культуру і культури на науку.

Дослідження вказаної проблематики - досить добре протерований напрям сучасних філософсько-наукових студій. Від цього напрямку зазвичай не відокремлюється і дослідження проблеми взаємозв'язку науки та культурної традиції. Так, у роботах А.Ахутіна, В.Гайденко, П.Гайденко, Г.Таврізян, С.Тулміна та ін. ретельно вивчені впливи культури на науку і науки на культуру в їх найбільш загальних проявах; у роботах В.Зінченка, В.Межуєва, Н.Мотрошилової, Ю.Сачкова та ін. охарактеризоване існування науки як елементу культури; у роботах Ю.Габермаса, Г.Герца, П.Дюмона, Г.Маркузе, П.Фейєрабенда, А.Швейцера та ін. визначені особливості деструктивного впливу науки на культуру тощо. Проте роль такого елементу культури як культурна традиція у формуванні специфічних рис взаємовідношення "культура - наука", а також специфічних рис самої науки у цих роботах залишилась нерозглянутою.

Серед сучасних досліджень взаємовпливу науки і культури окрема увага проблемі впливу культурної традиції на розвиток науки приділена у роботах Р.Вестфола, Р.Гойкааса, Ф.Єйтс, Е.Маркаряна, Ф.Меньєла, Є.Молодцової, В.Стьопіна, В.Черня-

ка, В.Шапіро та ін. Більшість цих робіт присвячена аналізу окремих історичних прикладів такого впливу; однак лише у невеликій кількості робіт європейська наука розглядається як цілісне явище, що існує на протязі великого історичного проміжку, і на сьогоднішній день загальні характеристики європейської науки як феномену, розвиток якого детермінований /або недетермінований/ певною культурною традицією, залишаються маловивченими.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є в'ясування ролі культурної традиції у визначенні впливу європейської науки на формування відношення "людина - природа".

Для реалізації вказаної мети необхідно було:

- виділити інваріантні характеристики феномену культури;
- виявити духовні засади феномену культурної традиції;
- провести реконструкцію цілісного образу науки з його елементів, представлених у працях європейських вчених;
- ідентифікувати духовні засади європейської науки з духовними засадами певної культурної традиції.

Методологічні і теоретичні засади і джерела дослідження.

Для розв'язання поставлених у дисертації завдань принциповим було використання методологічних підходів і теоретичних розробок, представлених у працях відомих філософів і вчених - М.Бахтіна, М.Борна, М.Вебера, М.Гайдеггера, Р.Генона, М.Еліаде, А.Лосева, Б.Маліновського, М.Мамардашвілі, Ф.Ніцше, Е.Тайлора, П.Флоренського, Л.Шестова, О.Шпенглера, К.-Г.Юнга та ін.

Об'єктом дослідження є духовні засади європейської науки як цілісного явища.

Предметом дослідження є детермінованість духовних засад європейської науки певною культурною традицією.

Наукова новизна дослідження. У дисертації обгрунтована концепція генетичної належності європейської науки до окремої культурної традиції. Зміст цієї концепції конкретизується у таких тезах, що виносяться на захист:

- Духовні засади європейської науки сформовані в межах єдиної ренесансно-протестантської культурної традиції. Підставою для цього висновку є тотожність домінантних духовних орієнтирів європейської науки домінантним духовним орієнтирам цієї культурної традиції, виявлена шляхом реконструкції цілісного образу європейської науки і зіставлення вказаних духовних орієнтирів.

- Унормовані європейською наукою способи пізнання і перетворення природи відтворюють час у час як основні світоглядно-етичні норми ренесансно-протестантської культурної традиції, так і певний характер відношення "людина - природа".

- Однією з важливих причин виникнення і розгортання сучасної антропоєкологічної кризи є нецілісність ренесансно-протестантської культурної традиції та релятивний характер належності європейської науки до культурної традиції.

- Нецілісність ренесансно-протестантської культурної традиції полягає, насамперед, у тому, що стосунки між людьми в її межах ґрунтуються на міфології і ритуалах, а відношення "людина - природа" є деритуалізованим. Духовне підґрунтя

цього відношення становить міф про Людину Розумну.

- Релятивний характер належності європейської науки до культурної традиції полягає у тому, що європейська наука в процесі свого розвитку порушує границі ренесансно-протестантської культурної традиції; відповідно, релятивізуються і розмиваються принципи наукового світогляду і етики, від чого наука поступово стає в опозицію до названої культурної традиції, що закладає передумови формування нової культурної традиції.

- Формування нової цілісної культурної традиції і пошук адекватного місця у ній науки є важливими чинниками гармонізації сучасного відношення "людина - природа".

Теоретичне і практичне значення роботи. Матеріали дослідження можуть бути використані при вивченні можливостей наукового способу подолання кризових явищ у відношенні "людина - природа"; при розробці концепцій впливу науки на культуру, біосферу, природу в цілому; при підготовці лекцій і семінарських занять з нормативного курсу філософії для вищих навчальних закладів, а також спецкурсів з філософії науки та культури.

Апробація роботи. Основні результати роботи були висвітлені на науковій конференції "Гуманізм. Людина. Освіта" /м.Дрогобич, 1994 рік/, на науково-теоретичних семінарах кафедри філософії та методології науки Київського університету ім. Тараса Шевченка, а також були використані при проведенні семінарських занять з філософії на географічному факультеті цього університету.

Впровадження результатів дослідження відбулося у формі наукових публікацій дисертанта, перелік яких подається у кінці автореферату.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, підсумку та списку літератури.

Перший розділ дисертації присвячений пошуку сутнісних ознак феноменів культури і культурної традиції, який проводиться на основі аналізу різноманітних характеристик цих феноменів, що існують у філософській літературі. У першому параграфі цього розділу проводиться детальний аналіз різних підходів до визначення поняття культури і встановлюються її сутнісні ознаки. У другому параграфі серед елементів культури визначаються ті, що є основою культурної традиції і дається означення культурної традиції.

У другому розділі проводиться реконструкція цілісного образу європейської науки з його елементів, представлених у працях європейських вчених, а також вивчення, з використанням реконструйованого образу науки, місця і ролі європейської науки у системі культури.

У третьому розділі виявляється детермінація духовних засад європейської науки культурною традицією. Перший параграф цього розділу присвячений ідентифікації духовних засад європейської науки з духовними засадами феномену культурної традиції. У другому параграфі визначається, до якої саме культурної належить європейська наука і описуються деякі характерні ознаки цієї культурної традиції. Третій параграф присвячений вивченню впливу на природу того способу ставлення до неї, що унормований європейською наукою і сформований,

зокрема, під впливом духовних настанов вказаної культурної традиції.

Загальний обсяг дисертації - 176 друкованих сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються вибір теми, її актуальність, характеризується ступінь дослідженості проблеми, визначаються мета і завдання дослідження, вказуються його методологічні і теоретичні засади і джерела. Розкриваються наукова новизна розробленої дисертантом концепції, окремих її положень, що виносяться на захист, теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Вказані об'єкт і предмет дослідження, представлені дані про його апробацію. Описано структуру дисертації.

У першому розділі "Сутнісні характеристики феноменів культури і культурної традиції" проводиться огляд і аналіз різноманітних означень культури, визначаються спільні і відмінні риси в цих означеннях, виділяються сутнісні ознаки феномену культури; розглядаються різні означення культурної традиції, проводиться їх аналіз, визначаються сутнісні ознаки феномену культурної традиції.

У першому параграфі розділу "Аналіз антиномічних означень культури і встановлення її інваріантних ознак" аналізуються різноманітні підходи до визначення культури і виділяються її сутнісні ознаки, що необхідно для коректної характеристики функціонування в системі культури засадничих механізмів культурної традиції, а відтак - коректної ідентифі-

кації засад європейської науки із засадами культурної традиції. Розглядаються концепції культури М.Гайдеггера, В.Межуєва, Є.Бистрицького, М.Мамардашвілі, Е.Тайлора, Дж.Фрезера, Л.Леві-Брюля, Б.Маліновського, К.Леві-Строса, Н.Данілевського, К.Леонтьєва, Ф.Ніцше, О.Шпенглера, А.Тойнбі. В результаті цього розгляду визначається існування принаймні трьох антиномій у розумінні і, відповідно, визначенні культури.

По-перше, культура визначається як загальнолюдський феномен, який розвивається у процесі всесвітньої історії /Е.Тайлор, Дж.Фрезер та ін./ і, навпаки, як ізольоване від інших - окремих - культур явище, "організм" /О.Шпенглер, Н.Данілевський та ін./. По-друге, взаємно-протилежними є розуміння культури як частини людського буття, яка є результатом раціональної діяльності людини /В.Межуєв, М.Мамардашвілі та ін./, і як повноти людського буття /Є.Бистрицький та ін./. По-третє, антиномічними є розуміння феномену культури як "згідного" з природою людини і обумовленого цією природою /В.Межуєв, Б.Маліновський та ін./ і як "неприродного", обумовленого спотворенням людської природи /Ф.Ніцше, М.Гайдеггер та ін./.

Оскільки для реалізації подальших завдань дисертаційного дослідження важливим є виділення інваріантних характеристик феномену культури, визначається та сфера її сутнісних ознак, існування якої не ставиться під сумнів за умови визнання будь-якого з вказаних антиномічних підходів до визначення культури. У дисертації береться до уваги факт багатокомпонентності і неоднорідності феномену культури; відповідно, для визначення характеристик цього феномену як певної цілісності розглядаються загальні особливості функціонування різних елементів культури, спільне для них соціальне навантаження.

Такий підхід дозволяє виділити нормування людського буття як загальне для всіх елементів культури, а відтак - для культури як такої призначення. Елементи культури та культура в цілому своїм змістом нормують багатоманітні форми людської діяльності /матеріальну, духовну, соціальну/, стають унормуючими засадами відношень, суб'єктом яких є людина, зокрема - відношення "людина - природа". Саме у цьому, унормуючому, вияві можна виділити спільне в таких різних за своєю природою елементах як мова, ідеї, вірування, моральні норми, витвори мистецтва /що належать до духовної культури/, інструменти, предмети побуту, технології тощо /що належать до матеріальної культури/, обряди, звичаї, ритуали, церемонії, що об'єктивовані у соціальних інституціях і відносинах та нормують їхню форму тощо.

Нормування культурою людської діяльності, як і сама культура, змінюються в процесі свого розвитку. Між тим, навіть при суттєвому оновленні змісту культури, певні норми залишаються стійкими, такими, що постійно успадковуються у незмінному вигляді. У дисертації відзначається, що умовою розкриття механізмів такої спадковості є ретельне вивчення і характеристика феномену культурної традиції.

Другий параграф першого розділу "Виявлення духовних засад феномену культурної традиції" присвячений аналізу означень культурної традиції, наведених у роботах Р.Генона, М.Еліаде, М.Бахтіна, А.Лосева, Е.Маркаряна та ін. Визначається, що культурна традиція, як стійка /незмінна на протязі численних поколінь/ система стосунків між людьми, а також між людьми та природою, ґрунтується, насамперед, на деяких духовних елементах, що визначають /та зберігають/ стійкі

світоглядно-етичні засади людської діяльності. У дисертації увага зосереджена на з'ясуванні механізмів міфологізації свідомості та ритуалізації стосунків, які, разом з мовою, відіграють визначну роль у консервації певних історичних форм культури.

У другому розділі "Реконструкція образу європейської науки як цілісного явища" провсдиться огляд і аналіз різноманітних оцінок місця європейської науки в системі культури, що даються європейськими вченими, а саме - Ф.Беконом, М.Коперником, Г.Галілеєм, Р.Декартом, І.Ньютоном, Г.В.Лейбніцом, П.-С.Лапласом, Д.Менделєєвим, В.Оствальдом, К.Ціолковським, В.Вернадським, А.Пуанкаре, А.Ейнштейном, М.Борном, В.Гейзенбергом, Н.Бором, І.Пригожиним та ін. На основі зіставлення уявлень вказаних вчених про європейську науку провсдиться реконструкція образу європейської науки як цілісного явища. Детальне вивчення цього образу дозволяє виділити деякі характерні особливості наукових світогляду, етики та методології.

Зокрема, у дисертації відзначається, що європейському вченому притаманним є погляд на природу як на таку, що позбавлена таємниць, які не можна було б в принципі пізнати і якими не можна було б оволодіти. Оволодіння природою є головною метою наукового пізнання, і європейський вчений прагне зробити природу зрозумілою, "рідною" свідомості і, таким чином, зробити її придатною для раціонального використання. Європейський вчений прагне отримати користь з інформації про природу, зиск - із будь-якого знання. І це все зумовлено прагненням розширити і поглибити /у перспективі - до безмежя/ владу людини над природою, зробити могутність людини безмежною, а саму людину, також у перспективі, бажано, безсмертною,

і саме таким чином - "обоженою".

Основним із найбільш загальних наукових методів можна вважати метод редукції - подрібнення феноменів, що вивчаються; саме він забезпечує максимально ясне уявлення про сутність цих феноменів, а відтак - робить зручним їх використання.

У науці звичайним є ігнорування будь-яких "канонів", шанування лише правильності /тобто - точності, ясності, відповідності "реальному станові речей", максимальної зручності для використання/ погляду на природу.

Реконструйований у цьому розділі образ науки як цілісного явища робить наочними, з одного боку, - зачарованість /закоханість, захопленість/ вчених наукою та її можливостями /дійсними і уявними/ і, з іншого боку, - стурбованість /особливо - вчених кінця ХІХ - ХХ ст./ тими непрогнозованими і небажаними для людства явищами, які супроводжують розвиток науки чи є прямими наслідками наукової діяльності.

У третьому розділі "Детермінація духовних засад європейської науки культурною традицією" проводиться зіставлення духовних засад європейської науки з духовними засадами феномену культурної традиції, визначається та культурна традиція, що стала засадничою у генезі сучасного відношення "людина - природа".

Ідентифікація духовних засад європейської науки з духовними засадами феномену культурної традиції проводиться у першому параграфі третього розділу "Зіставлення духовних засад європейської науки з духовними засадами культурної традиції". Ідентичність вказаних засад виявляється у декількох аспектах.

По-перше, порівнюється мова як особливий спосіб фіксації

ідей і досвіду у науці, а також як спосіб спілкування в межах наукової спільноти /а відтак - як феномену, на якому "тримається", ґрунтується існування цієї спільноти/ з мовою як засадою культурної традиції. Відзначається, що, попри всю специфічність мови науки, її корені знаходяться в культурній традиції. Наголошено на єдності функцій мови у культурній традиції і науці.

По-друге, проводиться порівняльний аналіз міфологізації як особливого способу досягнення цілісності уявлень про світ в культурній традиції і науці. З урахуванням характеристики феноменів міфу і міфологізації, даної у дисертації, питання про основи /чи неоснови/ європейської науки на міфології було конкретизоване питанням про визнання "чудес" науковою свідомістю. Відзначається, що наукові дослідження природи, з одного боку, сприяють її деміфологізації, а, з іншого, самі по собі, не передбачають її міфологізованості, "чудесності". Проте очевидними є й певні залишки міфологізації явищ у науковій картині світу. У ній, зокрема, міфологізованим є уявлення про людину, її творчі можливості, про її роль в природі, що знаходить вираз у міфі "про Людину Розумну". Незважаючи на його залишковий характер, він відіграє неабияку роль у визначенні пріоритетних напрямків наукового пізнання світу, надає особливого сенсу науковій діяльності. Таким чином, міфологія, в конкретно-історичній формі, виступає як засадою культурної традиції, так, певною мірою, і засадою науки.

По-третє, вивчення властивих науці форм діяльності - пізнавальної, спілкування тощо дозволяє виявити певну подібність цих форм феноменові ритуалу. Виявляється, що стосунки

між вченими у межах наукової спільноти значною мірою ритуалізовані. Принципово іншим постає відношення "вчений - природа". Остання не ототожнюється науковою свідомістю з чудом, і це відношення не стає об'єктом ритуалізації. Таким чином, у дисертації зроблено висновок про те, що ритуал є засадою як культурної традиції, так, певною мірою, і засадою науки; наголошено також на тому, що в останній ритуалізованими є лише лише стосунки всередині наукової спільноти.

Отже дослідження, проведене у цьому параграфі, дає підстави говорити про те, що європейська наука за одними ознаками може вважатися належною до культурної традиції; цими ознаками є оснований стосунків між людьми у науковій спільноті на мові, міфології і ритуалах, а також між вченими та природою - на міфіві; незмінність, сталість на протязі тривалого часу певного типу стосунків між людьми у науковій спільноті. Одначе за іншими ознаками наука не може вважатися належною до культурної традиції; цими ознаками є неоснованість відношення "вчений - природа" на ритуалах; постійна мінливість цього відношення - адже наука його постійно удосконалює, раціоналізує тощо. Тож можна сказати, що духовні орієнтири науки визначаються традицією не абсолютно, а лише певною мірою.

Другий параграф третього розділу "Визначення належності європейської науки до певної культурної традиції" присвячений виявленню особливостей тієї культурної традиції, до якої належить європейська наука. Оскільки остання розглядається у дисертації як цілісне явище, що існує у часовому проміжку від XV - XVI ст. /тобто - початку її формування/ до наших днів, визначаються ті міфи і ритуали, на яких ґрунтується

культурна традиція, що існує саме у цьому часовому проміжку. Окрім того береться до уваги та територія, на якій відбувався розвиток європейської науки /Європа, пізніше - також Північна Америка, ще пізніше - майже весь світ/: очевидно, шукана культурна традиція також повинна існувати на цій території. До цього ж, до уваги беруться особливості міфології і ритуалів, на яких ґрунтується європейська наука: очевидно, ці міфи і ритуали мають бути спорідненими з міфами і ритуалами цієї культурної традиції.

Аналіз робіт Л.Баткіна, М.Вебера, Ф.Гайлера, А.Лосева, О.Шпенглера та ін., у яких розглядаються міфи, ритуали, світоглядні і етичні орієнтири, що панували на вказаній території у вказаному часовому проміжку, дозволяє встановити, що культурна традиція, яка визначила духовні засади наукової свідомості, ґрунтується на двоєдиній системі міфології і ритуалів: по-перше, на міфах і ритуалах європейського Ренесансу і, по-друге, на міфах і ритуалах протестантизму. У дослідженнях названих авторів констатується, що головним світоглядно-етичним орієнтиром цієї культурної традиції є гуманізм в його історичній еволюції від антропо- до еґо-центризму. Так, в епоху Ренесансу основним міфом був міф "про Людину", хоча поряд з ним існували також скалкові міфи про "іншу природу", які дісталися Ренесансові у спадок від Античності і Середньовіччя. Ритуалізованими у цю епоху були, передовсім, стосунки між людьми, індивідами і - також "скалково"- стосунки між людиною і "іншою природою". В епоху післяренесансову, протестантську /її можна так назвати згідно з назвою визначальної для цієї доби релігії/ міфологізованими залишаються лише істоти, подібні Людині Розумній, а ритуалі-

зованими - лише стосунки між людьми у суспільстві; стосунки ж між людьми і природою стають повністю деритуалізованими. Отже цю, ренесансно-протестантську, культурну традицію можна охарактеризувати як "часткову", або - нецілісну, беручи до уваги вказаний елемент її "нетрадиційності".

У дисертації зазначається, що особливості міфології і ритуалів, на яких ґрунтується європейська наука, а також деритуалізованість унормованого нею відношення "людина - природа" значною мірою зумовлені особливостями ренесансно-протестантської культурної традиції. Таким чином, у дисертації зроблено висновок про те, що європейська наука належить до ренесансно-протестантської культурної традиції.

З іншого боку, відзначається, що наука, маючи частково автономні від культурної традиції духовні орієнтири і виступаючи самостійним джерелом міфотворчості, порушує, в процесі свого розвитку, границі ренесансно-протестантської культурної традиції і постає, таким чином, як така, чия належність до цієї культурної традиції є відносною.

У третьому параграфі третього розділу "Нецілісність ренесансно-протестантської культурної традиції як причина негативного впливу науки на відношення "людина - природа" визначається детермінованість виникнення сучасної антропоєкологічної кризи особливостями ренесансно-протестантської культурної традиції, до якої належить європейська наука. Це визначення проводиться на основі аналізу свідчень філософів і вчених XVI - XX століть про опосередкований /науковою діяльністю/ вплив вказаних особливостей на відношення "людина - природа".

Дисертаційний аналіз дозволяє виділити два типи таких

свідчень. Згідно з першим, ставлення людини до природи, яке можна назвати раціональним, і яке ґрунтується на ренесансно-протестантських міфології і ритуалах, в цілому має позитивний характер впливу на природу і, зокрема, на природу людини. Можливі негативні наслідки впливу науки на відношення "людина - природа" можуть бути усунені шляхом все більшої раціоналізації цього відношення в межах тієї ж ренесансно-протестантської системи міфології і ритуалів. Цей тип свідчень репрезентують представники різних історичних форм позитивізму, більшість сучасних вчених тощо.

Згідно з другим типом свідчень, ставлення людини до природи, яке ґрунтується на ренесансно-протестантських міфології і ритуалах і реалізоване, зокрема, у науковій діяльності людини, переважно негативно впливає на природу. Філософи романтико-екзистенційного спрямування - Б.Паскаль, Новаліс, Ф.Ніцше, Л.Шестов, П.Флоренський, М.Гайдеггер та ін., які репрезентують другий тип свідчень, висловлюють невдоволеність сучасним відношенням "людина - природа", вважають це відношення хворобливим.

Багато хто з цих філософів пропонує для подолання цієї хворобливості, по-перше, "зачаклування", тобто міфологізацію природи і, по-друге, сакралізацію, а саме ритуалізацію стосунків з нею. З погляду представників цього типу свідчень, деміфологізованість природи і деритуалізованість відношення "людина - природа" є запорукою того, що у цьому відношенні для людини "все дозволено". Також представниками другого типу свідчень відзначається, що, маючи наукові засоби оволодіння природою, усвідомлюючи свої майже нескінченні можливості і зосереджуючись на способах і планах раціоналізації свого

становища у природі, людина починає жити переважно розумовим життям і, значною мірою, нехтувати вимогами тієї частини своєї природи, яка не є розумом. Таким чином, людина, як Розумна, значною мірою втрачає відчуття своєї єдності з усією іншою природою. Звідси - те, що для наукової свідомості видається корисним, для природи може видатися жахом.

У межах самої науки, на тому етапі її розвитку, за яким усталилася назва постнекласичної науки, обґрунтована теза про те, що принцип, за яким людина намагається внести у природу раціональний елемент, є світоглядно і методологічно обмеженим. Представники постнекласичної науки звертають увагу, зокрема, на те, що природа є надзвичайно складною системою, у якій протікає безліч різноманітних процесів, і врахувати можливі наслідки дії раціональних змін на всі ці процеси навряд чи можливо. З іншого боку, більшість природних об'єктів являють собою відкриті системи. Останні ж, при виведенні їх зі стаціонарних станів, можуть у ці стани більше не повернутися, а перейти до нових стаціонарних станів: до яких саме - точно цього передбачити неможливо.* - Можливо, це будуть стани, небажані і для природи, і для людини.

Європейська наука, як це показано у другому розділі, якраз орієнтується на те, що її досягнення можна буде застосувати для раціональних змін у природі; часто такі зміни дестабілізують усталені природні процеси, призводячи до того, що об'єкти, у яких ці процеси відбуваються, змінюють свою просторово-часову організацію. У межах постнекласичної науки

*Див., напр.: И.Пригожин. Философия неустойчивости// Вопр.

показано, що у подібних ситуаціях часто буває по декілька варіантів нової стабілізації. Людина розраховує своїми діями досягнути одного з них, однак реалізуватись може зовсім інший. Відповідно, наслідки наукової і науково-технічної діяльності можуть виявитись абсолютно ірраціональними. Приклад останніх - сучасна антропоєкологічна криза.

Отже постнекласичною наукою доводиться, що "не всі раціональні зміни у природі є раціональними", доцільними. Таке уявлення ставить певну межу науковому способу оволодіння природою. Але необхідність самого оволодіння нею у постнекласичній науці ніяк не заперечується: і для Бекона, і для представників постнекласичної науки "все, що можливо - дозволено" у діях над природою.

Принципово іншими слід вважати сферу "дозволеного" і можливості такого способу ставлення до природи, що не ґрунтується на ренесансно-протестантських світоглядно-етичних принципах, а спирається на шляхи подолання нецілісності ренесансно-протестантської культурної традиції або ж подолання самої цієї традиції через "оживлення" "втраченої" цілісної культурної традиції чи формування нової культурної традиції. Проведене дисертаційне дослідження дозволяє стверджувати, що втілення такого способу ставлення до природи є одним з важливих чинників гармонізації сучасного відношення "людина - природа".

У підсумку стисло викладені загальні висновки дослідження.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Метафізичні засади науково-біологічного пізнання// Вісник Київського університету. Серія "Філософія. Політологія. Соціологія. Психологія".- К.,1994.- С.172 - 178.

2. Екологічна криза як абсурд та екзистенційна філософія як його відображення// Сучасність.- 1996.- №1.- С.114 - 117.

3. Як культура відтворює власне минуле?// Вісник Київського університету. Серія "Філософія. Політологія".- Вип.25.- К.,1996.- С.123 - 128.

Kryatchko Yu.M. European science as a phenomenon of a cultural tradition. Dissertation for obtaining a scientific degree of a candidate of philosophic sciences on the speciality 09.00.09 - philosophy of science.

Taras Shevchenko Kyiv University. Kyiv, 1996.

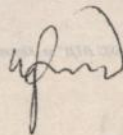
The manuscript is defended. In dissertation the place of European science in system of a cultural tradition has been revealed. The origin of main spiritual signposts of European science has been elucidated; the role of a cultural tradition in definition of influence of science on formation of relation "human - nature" has been defined; some spiritual factors of rise of modern anthropoecological crisis have been revealed.

Крячко Ю.М. Европейская наука как феномен культурной традиции. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.09 - философия науки.

Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1996.

Защищается рукопись. В диссертации раскрыто место европейской науки в системе культурной традиции. Выяснено происхождение основных духовных ориентиров европейской науки; установлена роль культурной традиции в определении влияния науки на формирование отношения "человек - природа"; определены некоторые духовные факторы возникновения современного антропоэкологического кризиса.

Ключові слова: європейська наука, відношення "людина - природа", культура, культурна традиція.

438315

438315

438315

AB 35.583